

Seksualitet i et psykoanalytisk perspektiv

Siri Erika Gullestad

Seksualitet i et psykoanalytisk perspektiv

Når driftsperspektivet faller bort, forenkles forståelsen av pasienters seksuelle vansker og parforholdets problemer.

I 1995 stilte den franske psykoanalytiker André Green spørsmålet: *Has sexuality anything to do with psychoanalysis?* (Green, 1995). Green mente at det psykoanalytiske fagfeltet var endret: Seksualitet hadde mistet sin posisjon som navet i den psykoanalytiske teorien. I stedet hadde objektrelasjoner rykket inn i sentrum. André Green var en nøkkelfigur i internasjonal psykoanalyse og anses av mange som psykoanalysens nestor i Frankrike. Artikkelen vakte oppsikt i det internasjonale psykoanalytiske miljøet. Greens oppfatning kan senere sies å ha blitt underbygd gjennom Peter Fonagys (2008) analyse av henvisninger til seksualitet¹ i engelskspråklige psykoanalytiske tidsskrifter: Mellom 1925 og 2000 falt antallet referanser dramatisk. Tanken om seksualitet som den sentrale psykologiske drivkraft i menneskelivet synes å ha blitt svekket gjennom det som er blitt kalt den «relasjonelle vending». Et mål med artikkelen er å diskutere hva denne nedprioriteringen av drift betyr for teorien og for terapeutisk praksis. Har noe vesentlig gått tapt?

I artikkelen drøfter jeg først forholdet mellom drift og relasjon (objektsøken). Deretter utdyper jeg hvordan menneskelig seksualitet preges av at «den andre» internaliseres som et tapt objekt som forblir gjenstand for våre ubevisste lengsler. Dette gir en bakgrunn for å forstå jakten på den eneste rette. Videre diskuteres opplevelsen av seksualitet som en endret, overskridende bevissthetstilstand – erotikkens «annethet» (*otherness*). Artikkelen argumenterer for at det å svekke driftsperspektivet fører med seg en mer overflattisk klinisk forståelse, for eksempel når det gjelder pasienters seksuelle vansker og parforholdets problemer. Driftstanken utgjør en motvekt mot en for stor vektlegging av relasjonens betydning.

Drift og relasjon

I det følgende skal jeg med utgangspunkt i Freuds seksualteori drøfte drift og objektsøken som motivasjonelle krefter. Dette er krefter som kan være på kollisjonskurs og medføre konflikt og motsetninger i menneskets kjærlighetsliv.

1. Søket omfattet henvisninger til seksualitet i bred forstand (seksuelle kroppsdel, seksuell orientering og atferd samt teoretisk drøfting av seksualitet).

Sigmund Freud definerer drift (tysk *Trieb*²) som en psykisk representasjon av impulser og stimuleringer innenfra – det dreier seg om et indre «press», en form for kroppslig spenning som søker utløp. Begrepet drift ligger «på grensen mellom det mentale og det fysiske» (Freud, 1905/1953, s. 168). Driften har ikke et gitt innhold, men representerer en form for «krav» om psykisk arbeid. I denne artikkelen avgrensers jeg definisjonen av drift til Freuds første driftsteori, som opererer med et skille mellom selvoppholdelsesdrifter og seksualdrifter.³ Det er gjennom beskrivelsen av den menneskelige seksualitet at det freudske driftsbegrepet får sin form (Laplanche & Pontalis, 1971). I psykoanalytisk teori (og praksis) defineres seksualitet – eller mer presist *psykoseksualitet* – som søken etter *lyst*. Seksualitet er knyttet til erogene soner (munn, anus) og ikke begrenset til genital lyst. Begrepet psykoseksualitet omfatter lystens utallige, maskerte og forskjøvnede former. Freud anvender også begrepet «libido» som betegnelse på denne lystsøken, som han anser som en grunnleggende drivkraft (*lystprinsippet*) i menneskelivet.

Driftstanken utgjør en motvekt mot en for stor vektlegging av relasjonens betydning

I verket *Tre avhandlinger om seksualteori* (Freud, 1905/1953) argumenterer Freud mot sin tids konvensjonelle oppfatning av seksualitet: 1) Den er fraværende i barndommen, 2) den vekkes i puberteten, og 3) målet for seksualdriften er samleie og reproduksjon. De to første antakelsene utfordres gjennom observasjoner av det Freud kaller *infantil seksualitet*, som tydeliggjør hvordan psykoseksualitet rommer en *bred* forestilling om lystsøking. Erkjennelsen av den infantile seksualiteten innebærer et paradigmeskifte som snur den vanlige oppfatningen av seksualitet på hodet (Gammelgaard og Zeuthen, 2010). Modell-eksemplet er tommelfingersuging – *sensuell suging*. Et lite barn som suger på tommelen (eller smokken) kan være fullstendig absorbert i en innovervendt nytelse – uavhengig av den ytre verden. Freud kaller dette *autoerotikk*. Men sugingen er ikke bare autoerotisk. Det sugende barnet søker etter en lysttilfredsstillende som allerede er erfart, og som barnet søker å gjenskape (Freud, 1905/1953, s. 181). Den diende babyen som faller i søvn med

2. Stracheys engelske oversettelse av *Trieb* til *instinct* er blitt kritisert fordi *instinct* ikke griper det spesifikke ved menneskelig seksualitet.

3. Senere, i arbeidet «Hinsides lystprinsippet» (Freud, 1920), introduseres begrepet dødsdrift, og antakelsen om en konflikt mellom livsdrift (Eros) og dødsdrift (Thanatos). Her dreier det seg imidlertid om grunnleggende teoretiske prinsipper snarere enn om konkrete motivasjonelle drivkrefter (Laplanche & Pontalis, 1971).

blussende kinn og salig smil, er selve prototypen på seksuell tilfredsstillelse og et «sinnbilde på en kjærlighetsrelasjon» (Freud, 1905/1953, s. 222). Mennesket har behov for å gjenta denne utfredsstillelsen.

Den tredje «folkelige» antakelsen er at seksualdriften er rettet mot personer av motsatt kjønn, og at målet er samleie og reproduksjon. Klinisk observasjon viser imidlertid at seksuell tenning ikke nødvendigvis er knyttet til et heterofilt objekt. Noen mennesker er homofile, noen biseksuelle; noen tenner på dyr, noen på barn. Freud fremholder her at «sexual abuse of children is found with uncanny frequency» (Freud, 1905/1953, s. 148). Dette er interessant å merke seg i lys av den sterke kritikken Freuds tenkning ble møtt med på 1990-tallet: Kritikere fra feministisk hold hevdet at Freud sviktet seksuelt misbrakte kvinner og barn da han forlot sin forføringsteori og utviklet teorien om ødipalkonflikten (Masson, 1984). Freud forlot aldri kunnskapen om seksuelle overgrep – det han forlot, var tanken om forføring som en universell forklaring på nevrosen.

På denne bakgrunn er det klart at *driftens objekt ikke er gitt* (Freud, 1905/1953, s. 147–148). Vi er vant til å tenke at det er et tettere bånd mellom driften og seksualobjektet enn det som er tilfellet. Det som er konstant, er noe *annet* enn objektet – det vesentlige er driften i seg selv, slik man hyllet den i antikkens dionysiske fester. Klinisk erfaring viser at heller ikke driftens *mål* er gitt – mennesker kan ha andre driftsmål enn samleie. Seksuell aktivitet som anvender andre deler av kroppen enn genitaliene, betegnes som *pervers*. Perversjoner er uttrykk for såkalte *partialdrifter* – lystsøken knyttet til spesifikke erogene soner som munn og anus. Med en slik vid betydning blir det såkalt perverse normalt – partialdrifter og erogene soner har vi alle. Det perverse er ikke patologisk – snarere er det motsatt: Det er manglende toleranse for det perverse som fører til nevrose. Nevrosen er i Freuds tenkning så å si perversjonens motsatt – «symptoms are formed in part at the cost of abnormal sexuality; neuroses are, so to say, the negative of perversions» (Freud, 1905/1953, s. 165).⁴ Partialdriftene søker tilfredsstillelse uavhengig av hverandre; tilfredsstillelsen er primært autoerotisk og er ikke knyttet til ett spesifikt objekt. I puberteten, derimot, samles de ulike formene for

4. Spørsmålet om noe kan kalles perverst i betydningen patologisk, er ikke klart besvart i Freuds tekst. Noen passasjer kan tyde på at han tenker i grader, dvs. at patologi knyttes til tanken om at partialdrifter tar overhånd (å kikke på andre menneskers kjønnsorganer kan være uttrykk for alminnelig seksuell nysgjerrighet, mens voyeurisme er over i det patologiske).

lystsøken slik at den såkalt genitale sone får forrang og driften rettes mot ett objekt – et nytt, voksent seksualobjekt.

En sentral tanke i Freuds seksualteori er at spesifikke erogene soner (oral, anal, fallisk) definerer bestemte faser i den psykoseksuelle utvikling. «Stans» langs denne utviklingslinjen, ved at lysten fikseres i én enkelt erogen sone, kan være årsak til patologi. Den fikserte impulsen vil prege utviklingen av personligheten, ikke minst ved at fikseringen «binder» kraft og vitalitet. Fasefiksering og regresjon til en forgangen lystmodalitet er således to hovedbegreper i denne tidlige psykoanalytiske forståelsen av patologi. En terapeutisk målsetting blir her å løse opp i fikseringer.

Vi mennesker står overfor noe «annet» i oss selv, en naturkraft, noe fremmed, en polymorf pervers «villskap» som ikke kan reduseres til relasjoner

Oppsummert viser psykoseksualitet som psykologisk drivkraft til menneskets søken etter lyst. Denne lystsøken, som har sin kilde i den infantile seksualiteten, må atskilles fra seksualitet som reproduktiv funksjon. Psykoseksualiteten har forskjellige ikke-genitale uttrykk i oss alle – homofile-, biseksuelle- og polymorft-perverse fantasier er en iboende del av menneskelig seksualitet. Vi kan snakke om «the normative abnormality of sexuality» (Stein, 2008, s. 47).

Hvilken betydning har objektet for utvikling av driftslivet? I min lesning er det en iboende spenning i *Tre avhandlinger om seksualteori* på dette punktet. På den ene siden er lyst og tilfredsstillelse uavhengig av objektet, uttrykt i tanken om autoerotikk. På den andre siden er driften grunnleggende rettet mot ett objekt, uttrykt i tanken om at mennesket søker etter en lyst som allerede er erfart: Å finne et objekt er å gjenfinne det (Freud, 1905/1953, s. 222). I dette perspektivet er tommelen en erstatning for morens bryst. Men Freuds tekst er også på dette punktet motsetningsfylt. Når han snakker om tilfredsstillelsen ved morens bryst som en prototyp på en kjærlighetsrelasjon, er det uklart om han snakker om morens *bryst* (organet) eller *morens* bryst – altså om det dreier seg om et objekt i betydningen en person (Blass, 2016). På den ene siden betones den kjærlige relasjonen til objektet. På den andre siden er objektet en kilde til stimulering av erogene soner: Det er den varme melkestrømmen mot leppene som gir tilfredsstillelse – ikke det moderlige objekt. En litt instrumentell beskrivelse av morens rolle, kunne man si.

Blass (2016) hevder at motsetningen mellom den objektløse driften og det objektrettede menneskebarnet ikke er blitt gitt figur i psykoanalytisk litteratur, som i hovedsak fremhever den objektrettede delen av Freud. Når jeg dveler ved denne motsetningen, er det fordi det dreier seg om to ulikeartede perspektiver – i siste instans kanskje uforenlige. På den ene siden står forestillingen om

en primær, upersonlig drift: Mennesket er ikke født som *tabula rasa*, men med en medfødt kraft som melder seg *innenfra*, og som ikke kan forklares via relasjoner til objektet. Vi mennesker står overfor noe «annet» i oss selv, en naturkraft, noe fremmed, en polymorf pervers «villskap» som ikke kan reduseres til relasjoner. På den andre siden står forestillingen om seksualitetens og driftens rettethet mot objektet. Drift og objekt – spenningen dirrer i Freuds tekst. Det radikale ved teksten er at den bringer oss i kontakt med en spenning i oss selv og med den kraft som driften innebærer.

Splittelser i kjærlighetslivet

I en studie av impotens hos menn konstaterer Freud (1910/1957, 1912/1957) at mange menn søker seksuell tilfredsstillelse hos prostituerte, men er impotente med sin ektefelle. Mens begjæret er rettet mot et devaluert, «degradert» objekt, er den elskede opphøyd og idealisert. Mannens objektvalg er således, ifølge Freud, ofte splittet mellom hore og madonna. En grunn kan være at hans libido fortsatt, ubevisst, er knyttet til mor eller søster (Freud, 1912/1957). Kjærlighetsobjektet er derved seksuelt sett et forbudt objekt – incest-barrieren trer i kraft her. Det forbudte, incestuøse objektet (moren) er et idealisert objekt (madonna); det seksuelle objektet er et degradert objekt. Hvis libido forblir fiksert, splittes kjærlighetslivet mellom det hellige og det profane, eller dyriske, som Freud kaller det (Freud, 1912/1957, s. 183). Resultatet er at et av «seksuallivets idealer, at alt begjær rettes mot ett objekt, ikke er mulig» (Freud, 1905/1953, s. 200).

Klinisk erfaring viser, igjen og igjen, at foreningen av kjærlighet og seksualitet finner sted bare delvis, eller ikke i det hele tatt

Valget av et objekt kan altså «skjule» et incestuøst objekt. Derfor kan individet reagere paradoksalt når dets ønsker innfris. I en studie av Ibsens drama *Rosmersholm* (Freud, 1916/1957) viser Freud hvordan mennesker kan overveldes av angst, snarere enn å glede seg, når de får det de higer etter: Når Rebecca West vinner Rosmer – mannen hun begjærer, og som hun har «posisjonert» seg for å vinne, kan ikke forholdet realiseres: Rebecca sier nei når Rosmer frir. Grunnen er, ifølge Freud, at hennes higer etter Rosmer skjuler et ubevisst forbudt begjær etter et incestuøst objekt: Rebecca har tidligere vært sin stefars elskerinne, og erkjenner i løpet av dramaet at stefaren i virkeligheten er hennes far. Erkjennelsen skaper en skyld som ikke er til å bære. Kampen for å erobre

Rosmer har gjentatt et ubevisst ødipalt scenario – å vinne over mor i konkurransen om far.⁵ Det incestuøse begjær kan ikke tilfredsstilles uten fatale konsekvenser. Dramaet *Rosmersholm* ender med at Rebecca og Rosmer begge kaster seg i Møllefossen.

Splittelsen i objektvalg skyldes også, ifølge Freud, at objektet velges i to omganger: Det lille barnets objektsøken er kjennetegnet ved den infantile seksualiteten, knyttet til partialdriftene (Freud, 1905/1953, s. 200). I den såkalte latensfasen⁶ fortrenses disse, og barnet har kjærlige og ømme følelser overfor sine objekter. I puberteten vekkes de seksuelle følelsene til live igjen. Freud (1915/1957) fremholder at seksualitet og kjærlighet tilhører ulike domener, henholdsvis drift og ego. Utfordringen i puberteten er å samle den kjærlige og den seksuelle siden i driftslivet i ett kjærlighetsforhold. Hvis ikke det skjer, er resultatet at vi elsker den vi ikke begjærer, og begjærer den vi ikke elsker (Freud, 1912/1957, s. 183). Gammelgaard (2011) kaller dette for kjærlighetens paradoks. Klinisk erfaring viser, igjen og igjen, at foreningen av kjærlighet og seksualitet finner sted bare delvis, eller ikke i det hele tatt.

Én ting er splittelsen mellom opphøyd og vulgært – og tanken om at full seksuell nytelse kun er mulig med et «nedrig» objekt. Enkelte steder i sine arbeider peker Freud imidlertid også på et dypere hinder for seksuell lidenskap. Det er noe i selve driftens natur som hemmer full tilfredsstillelse: Tenning avhenger av at det foreligger en form for hindring (Freud, 1912/1957, s. 187). I sin diskusjon av Freuds tekst peker Gammelgaard (2011) på at hindring er et hovedtrekk ved såkalt *romantisk* kjærlighet, som preger vår vestlige oppfatning av kjærlighet. Denne oppstod på 1100-tallet med riddersvesenet og trubadurenes mytiske kjærlighetsdyrking. Ridderen viet sitt liv til en kvinne (*la Dame*) som hylles i trubadurenes diktning. Gjennom Henne fikk ridderen kontakt med det hinsidige og ble løftet vekk fra denne verdens trivialiteter (de Rougemont, 1939; 1961). Mest kjent innenfor denne tradisjonen er Dantes Beatrice – kvinnen som inspirerende muse. I et tidligere arbeid (Gullestad, 1979) har jeg vist at romantisk kjærlighet er lengsel etter en form for lidenskap som

5. Rebecca West har tidligere «skritt for skritt» drevet Beate, Rosmers kone, i døden. Beate tar livet av seg ved å kaste seg i Møllefossen. For en inngående psykologisk drøfting av *Rosmersholm*, se Engelstad, 1992.

6. Når den infantile seksualiteten klinger av (5–6-årsalder) følger en periode – latensfasen – med mindre seksuell aktivitet og utvikling av følelser som bluferdighet og avsky. Ødipale ønsker blir fortrenget. Latensfasen strekker seg frem til puberteten (Laplanche & Pontalis, 1971).

vanskelig lar seg realisere i hverdagen. Det dreier seg om en dyrking av selve kjærlighetsfølelsen, en forelskelse i forelskelsen. Kjærligheten blir mer intens jo mer uopnåelig kjærlighetsobjektet er. For å holde spenningen ved like kreves stadig nye hindringer. Den romantiske helten elsker ikke *på tross av*, men *på grunn av* den smerte og lidelse kjærligheten gir opphav til (Gullestad, 1979).⁷

Betydningen av den andre

I omtalen av tidlig, dyadisk samspill, det førspråklige «rike», bruker Freud (1931/1961) metaforen en gammel «sivilisasjon» som fortsatt er uutforsket. Studiet av personlighetens arkaiske lag kom for fullt senere, ikke minst innenfor objektrelasjons-tradisjonen. Flere teoretikere har bidratt til å belyse «objektlinjen» i seksualitetsteorien – til å utdype hvordan menneskets seksualitet preges av tidlige affektive samspill og betydningen av «den andre».

Den ubevisste andre

Laplanche (1970, 1997) betegner vestlig tenkning som «subjektets filosofi» – en tenkemåte han mener ikke erkjenner den andres «annethet». Freuds forestilling om det ubevisste innebærer noe nytt, nemlig innsikt i noe radikalt annet og fremmed i oss selv. Men Freud gikk ikke langt nok i å erkjenne at det «andre» har forrang. Det indre «andre» må funderes i *den andre* – altså i en ytre «andre». På denne bakgrunn griper Laplanche tilbake til Freuds teori om forføring⁸, som han mener må «gjenfinnes» og begrunnes på nytt. Den andre personen (*der Andere*) er først og fremst den voksne, som er en «forfører».

For å forstå hvordan barnets seksualitet – og driften – skapes, tar Laplanche utgangspunkt i det han kaller Freuds «autoerotiske øyeblikk». Dette er øyeblikket der brystet tapes og barnet vendes mot seg selv. Fra nå av erstattes brystet som «funksjonelt objekt» med brystet som gjenstand

7. Samtidig inneholder den romantiske kjærligheten et utopisk element: Den har vilje til realisering på tvers av samfunnsmessige hindringer. I europeisk tradisjon finnes en rekke kjærlighetshelter som hevder sin kjærlighets rett mot all sosial fordømmelse: Tristan og Isolde, Romeo og Julie, Bendik og Årolilja. Kjærligheten deres er sosialt umulig, og for alle skjer den egentlige fullbyrdelsen av kjærligheten i døden (Gullestad, 1979).

8. Freuds første teori om psykisk lidelse, som la vekt på seksuell forføring (overgrep) i barndommen.

for ubevisste fantasier – et fantasert⁹ objekt. I dette øyeblikket, når objektet erstattes av fantasi, fødes seksualiteten (Laplanche, 1970, 1997).¹⁰ Men – og dette er et viktig poeng – det «fantaserte» brystet er ikke identisk med det brystet som gir melk. Det er forskjøvet i forhold til dette. Det objektet vi søker, lar seg derfor ikke «gjenfinne». Nye objekter er alltid forskjellige fra det tapte – fra «originalen». Samtidig er menneskets søken etter det tapte og det uoppnåelige et mektig tema i livet og litteraturen.¹¹

De fantasier som farger individets seksuelle lengsler og drømmer, er grunnleggende preget av mor. På dette punktet utdyper Laplanche Freuds tanke om at moderens bryst og favn ligger som en klangbunn i individets senere søken etter et objekt. Gjennom måten hun håndterer barnet på – hvordan hun vugger og snuser, hennes varme og hud – setter hun «bumerke» på sitt avkom. Hennes samspill med ungen besjeles av hennes seksuelle ubevisste, og slik «forføres» barnet. Samtidig hevder Laplanche at barnet erfarer morens seksualitet som gåtefulle «budskap»: Moderen er, med en metafor, bærer av et Mona Lisa-smil som bare delvis kan gis mening i etterhånd (*nachträglich*). Delvis forblir de seksuelle budskap ikke-forstått og ikke-assimilert – de forblir i barnet som et element av ureduserbar «annethet». Barnets seksualitet og begjær bygges altså opp gjennom den *andres* fantaserte, ubevisste seksualitet – moren introduserer barnet til begjærets språk. I tråd med Laplanche understreker Gammelgaard og Zeuthen (2010) at dersom ikke den voksne formidler sin egen seksualitet til barnet – hvis morens erotiske ladning av barnets kropp er fraværende – hindres barnet i å utvikle kroppslig lyst og i å erfare eget begjær, fantasmatisk og symbolsk. Kanskje kan forestillingen om libidinøs investering betraktes som en utvidelse av de kvaliteter en «levende» mor må ha, i motsetning til det Green (1983) kaller den «døde» moren.

Lacan tar utgangspunkt i det tidlige mor–barn-forholdet for å belyse motsetningen mellom drift og kjærlighet. I denne sammenhengen foreslår han (Lacan, 1973) å splitte begrepet drift i henholdsvis *drift* og *begjær*. Mens driften «sirkulerer» så å si uavhengig av objektet, er begjæret rettet mot et subjekt, det vil si mot en annen person. Her er det ikke lenger spørsmål om tilfredsstillelse, men om hva vi betyr for den andre. Når vi begjærer, er vi i en sårbar situasjon der den andre

9. Laplanche anvender begrepet fantasme – som viser til en blanding av persepsjon og ubevisste fantasier.

10. Med Laplanches formulering: «sexuality is the perversion of the functional».

11. Jf. Prousts tittel: På sporet av den tapte tid.

bestemmer vår verdi. I begjæret er det en «mangel» – vi begjærer den annens begjær. Begjæret er knyttet til en forestilling om lengsel etter «noe» (en «ting») som er hinsides våre representasjoner – noe som ikke er verbalisert eller symbolisert. Det er begjærets tapte, men uforglemmelige objekt, som kontinuerlig må gjenfinnes. Det dreier seg om det incestuøse begjærets forbudte objekt – morsobjektet. Dette «noe» er i fantasien knyttet til den ultimate nytelse, som Lacan kaller *jouissance* – en nytelse som overskrider lystprinsippet, en lengsel mot det umulige og forbudte. Realisering av en slik form for nytelse i virkeligheten ville oppleves som utålelig og farlig. *Jouissance* er en nytelse som ikke kan symboliseres (Lacan, 1973; Stein, 2008). For Lacan har *fantasi* som funksjon å fylle tomrommet – som ikke lar seg fylle – mellom subjektet og det begjærte objekt (Gammelgaard & Kristiansen, 2017).

Mens driftens objekt er skiftende, har kjærlighet en modell i det tidlige mor–barn-forholdet. Dette er et «totalt» forhold, der den andre er alt for meg og kun for meg. I Lacans perspektiv er dette en type forhold som er totalt i betydningen fravær av mangel. Fordi det dreier seg om en relasjon der individualiteten er opphevet, er det imidlertid misvisende å snakke om et forhold. Vi starter livet udifferensiert, i en enhet – og når denne deles i to, oppstår begjær. Dette begjæret søker ikke mot det tapte objekt, men mot en tapt enhet. Når det lille barnet vil «ha» mor, aner man bak dette ønsket et begjær som aldri kan tilfredsstilles: Det barnet søker, er en enhet som er ugjenkallelig forbi. Higen etter sammensmelting tematiseres også av Mahler: Ubevisst lengter mennesket alltid tilbake («*everlasting longing*», Mahler et al., 1975, s. 227) til en opprinnelig opplevelse av å være ett med en annen. Kjærlighet har slik opphav i den primære relasjon – for alltid tapt og evig begjært. Kanskje går det herfra en linje til den religiøse søken etter unio mystico? Når vi tiltrekkes av hverandre, er vi ofte blinde for at det vi ønsker, ikke er det vi begjærer. Derfor skuffes vi ikke sjelden når våre ønsker innfris.

Observert samspill

Så vel Laplanche som Lacan utvikler sin teori ut fra klinikk – likesom Freud. Den psykoanalytisk orienterte spedbarnsforskningen søker å bringe observasjonsdata inn i teorien. Gjennom sine systematiske studier av tidlige mor–barn-samspill viser Stern (1993) hvordan psykisk intimitet – kontakt og nærhet – etableres i en nonverbal dialog mellom mor og barn: Det lille barnet forelsker seg i sine foreldre. Vedvarende holder mor og barn – uten ord – den andres blikk (*prolonged mutual gaze without speaking*, Stern, 1993, s. 177). De overtrer vanlige fysiske intimitetsgrenser. Og de skaper sammen et dyadespesifikt sensuelt «babyspråk» av lyder, gester og rytmikk. Det dreier seg

om lekende samspill som bygger seg opp til jublende klimaks – «*thrills*». Dette er typer av samspill som gjenfinnes i voksen forelskelse, og som er spesifikke for kjærlighetsforholdet. Samspillet danner «tennings-prototyper» (*excitation envelopes*, Stern, 1993, s. 178), som senere fylles med voksent erotisk innhold. Disse tidlige prototypene er lagret som prosedyrer eller motoriske minner. De kommer til uttrykk i form snarere enn i innhold. På denne bakgrunn kan vi slå fast at opprinnelsen til kjærlighetens fysiske «språk» legges veldig tidlig. Kommunikasjonen i det tidlige samspillet er et handlingsspråk, og en kjerne er å skape nærhet og kontakt. Gjennom den første dialogen erfarer barnet at dets subjektive opplevelse kan forstås av en annen. Også herfra går det en bro til det voksne kjærlighetsforholdet.

*Den romantiske helten elsker ikke på tross av, men på grunn av den smerte og lidelse
kjærligheten gir opphav til*

Studier av *affektspeiling* ligger til grunn for Fonagys (2008) modell for seksualitet. Ved at omsorgspersonen setter navn på – speiler – hva barnet føler,¹² «bindes» uintegreerte selvtillstander til representasjoner av spesifikke affekter. Dette er en forutsetning for at barnet senere kan «eie» følelsen (Fonagy et al., 2002; Gergely, 2007). Seksuell opphisselse hos det lille barnet speiles imidlertid ikke på samme måte som andre følelser. Når foreldre blir spurt om hvordan de forholder seg til sitt seksuelt opphissede (3–6 måneder gamle) spedbarn, svarer de fleste at de «ser bort» / «ignorerer» (Fonagy, 2008). Dette bekreftes av psykoanalytisk spedbarnsobservasjon (Fonagy, 2008). Resultatet er at seksuell opphisselse ikke blir «representert» og derfor heller ikke eid av individet på samme måte som andre følelser. Snarere erfarer seksuelle følelser ikke som ens egne, men som fremmede (*alien self*)¹³. På denne bakgrunn stiller Fonagy, og Target (2007), spørsmålet om vår seksualitet egentlig er «vår egen». Hans svar er at individet trenger et annet menneske som rommer og tar imot fremmede og avspaltede deler av det seksuelle selvet. Den andre er nødvendig for å bekrefte egen seksualitet – for å

12. Såkalt markert speiling (marked mirroring). Med et eksempel: En far sier til sitt oppskremte barn at «nå ble du redd». Far blir ikke selv redd, men kan speile – og romme – barnets angst samtidig som han formidler noe i retning av at «du er trygg hos far» / «dette klarer vi sammen». Speiling «marks the caregiver's capacity to cope with his overwhelming emotional experiences by retaining both contact and distance» (Fonagy, 2008, s. 21).

13. «Sexual arousal can never truly be experienced as owned» (Fonagy, 2008, s. 23).

bli «eid» må denne oppleves i og med en annen: «Thus, psychosexuality always transcends individual sexuality» (Fonagy, 2008, s. 25).

Seksualitetens «annethet»

Hva med seksualitet som opplevelse? Stein (1998a, 1998b, 2008) hevder at psykoanalysen mangler en erfaringsnær undersøkelse av hvordan seksuell spenning føles og kjennes, og der seksualitetens mening verken reduseres til upersonlig drift eller til seksualiserte uttrykk for, eller forsvar mot, tidlige objektrelasjoner. Menneskets seksualitet er unik ved at den rommer opplevelser som er totalt annerledes og overskridende i forhold til hverdagens livsverden: «...we seem to «forget» or repress how different we are when we are sexual and how great the discrepancy is between sexuality and daily life» (Stein, 2008, s. 44). I det erotiske erfarer mennesket noe arkaisk i seg selv. Det dreier seg om en dramatisk endret bevissthetstilstand, hinsides vanlig opplevelse og atferd (Bataille, 1957) – en erfaring av «*excess*» og «*otherness*» (Stein, 2008). En tilstand der man – midlertidig – oppgir seg selv. Her er det en parallell mellom erotiske og religiøst-mystiske opplevelsesformer – begge representerer noe overskridende. Det erotiske og det hellige har en felles kjerne: Mennesket bringes hinsides sine vanlige grenser. Følelsen av noe «farlig» og mulig skamfullt er en iboende del av seksuell intimitet, nettopp fordi det seksuelle tillater at individet overskrider en grunnleggende sosial norm om å modulere følelsesmessige uttrykk i tråd med kulturelle konvensjoner.

Tilknytning og seksualitet

I Freuds tenkning forstås splittelse og motsetningsfylte følelser i kjærlighet med utgangspunkt i iboende konflikter i menneskets driftsliv. Der dreier det seg om den vanskelige foreningen mellom erotiske og kjærlige følelser, som dels skyldes fiksering i ubevisst investerte, men forbudte, incestuøse objekter – og objekter som aldri lar seg «gjenfinne» i det virkelige livet. Eagle (2016) søker å forklare splittelsen på en alternativ måte, med utgangspunkt i tilknytningsteori – en teori som de siste tiår har fått en sentral plass så vel i psykoanalysen som i utviklingspsykologien.

Tilknytningsteorien ser seksualitet og tilknytning som to atskilte biologiske systemer. Det dreier seg om ulike atferdssystemer, styrt av ulike hormoner, med ulik ontogenese, ulike funksjoner og ulike «mål» (Bowlby, 1969). Eagle (2016) bestrider antakelsen om at incestuøse ønsker er universelle og utgjør en hindring for integrasjon av seksualitet og kjærlighet. Snarere er det en iboende motsetning mellom seksualitet og tilknytning: Mens tilknytningssystemet

søker forutsigbarhet og tryggheten ved det kjente, næres seksuell tenning av det som er ukjent og spennende. Dette er adaptivt i et evolusjonsperspektiv fordi det innebærer incentiv til ikke å velge et nært familiemedlem. Derved motvirkes innavl. Samtidig er tiltrekning til «det nye» en trussel mot etablering av varige bånd. Med henvisning til studier av langvarige parforhold fremholder Eagle (2106) at utfordringen kan takles ved at seksuell tiltrekning og tenning «erstattes» av følelsesmessige tilknytningsbånd: Stabil tilknytning til en partner har mer med følelse av trygghet å gjøre enn med seksuell tenning – forholdet opprettholdes gjennom emosjonell støtte og gjensidig omtanke. Det betyr ikke at tiltrekning og seksualitet ikke lenger spiller en rolle, men snarere at sex er viktigere i begynnelsen, mens følelsesmessig støtte og omtanke blir relativt sett viktigere etter hvert.

Drift og objekt – spenningen dirrer i Freuds tekst

Diskusjon

Oppsummert har psykoanalytiske studier etter Freud utdypet hvordan menneskets psykoseksualitet formes av tidlige samspill som etterlater et indre bilde eller en prototyp på den type partner man senere søker. Klinisk erfaring viser at spesifikke egenskaper – en spesiell latter, en særegen lukt – kan være avgjørende for seksuell tenning: En libidos «klebrighet» – vi vil ikke gi opp et objekt som en gang er blitt libidinøst investert. Sterns observasjonsstudier bidrar til å belyse, fra en empirisk synsvinkel, de antakelser Freud gjorde på klinisk-teoretisk grunnlag om seksualitetens røtter i det infantile. Men Stern berører ikke det felt av motsigelser som kjennetegner tenkningen til så vel Freud som Laplanche og Lacan: Sterns fokus er det «empiriske» eller «observerte» spedbarn», ikke den ubevisste infantile seksualitet eller objektvalgets paradoksale følelser.¹⁴ Laplanche presiserer hvilken betydning morens ubevisste seksualitet har i samspillet – som gåtefulle budskap, som former barnets fantasiliv. Og Lacans begjærsbegrep tydeliggjør hvordan erotiske ønsker kan ha en klangbunn i arkaiske fantasier som ikke lar seg tilfredsstillende gjennom reelle objekter.

Driftens karakter av «annethet» er et sentralt tema. Hos Laplanche forstås «annetheten» som det ikke-assimilerbare ved den andres erotiserte budskap. Et annet perspektiv på «annetheten» er det Fonagy utvikler. Selv om Fonagy viser til Laplanche som inspirasjonskilde, peker hans tenkning

14. For en kritikk av spedbarnsforskningens relevans for psykoanalysen, se f.eks. Wolff (1996); Green (2000), Zeuthen et al. (2010).

like fullt i en annen retning. Mens Laplanche fremholder at seksualiteten blir fremmed og gåtefull på grunn av foreldrenes «forføring», fokuserer Fonagy, tvert om, på foreldrenes avvisning og ignorering av barnets seksuelle uttrykk: Det seksuelle selvet blir fremmed (*alien*) fordi det ikke er blitt speilet. For at seksualiteten skal gjenvinnes som ens egen, må den bekreftes i et gjensidig, voksent forhold. Steins begrep om «excess» griper «annetheten» som opplevd realitet – hvordan vi i det erotiske overskrider – og blir fremmede for – oss selv.

Nøkkeltanken i tilknytningsteorien – båndet mellom mor og barn er primært og biologisk forankret (Bowlby, 1969) – innebar en kritikk av Freuds driftsteori. Det dreide seg om en ny modell for forståelse av psyken, basert i et evolusjonsperspektiv. I denne modellen ble menneskets psykoseksuelle utvikling ignorert eller skjøvet ut i periferien (Gullestad, 2001; Gammelgaard & Zeuthen, 2010). Gjennom det siste tiåret har eksempelvis Fonagy, Target og Eagle søkt å integrere seksualitet med kunnskap om affektspeiling og tilknytning. Behovet for tilknytning og tilhørighet er utvilsomt vesentlig for å forstå kjærlighetsforholdets motsetninger og problematikk. Men slik jeg ser det, vil det å betrakte seksualitet og tilknytning som to distinkte biologiske systemer omgå de problemstillinger som den ubevisste, fortrenge infantile seksualiteten representerer – og som er mitt tema her. En mer inngående diskusjon av forholdet mellom tilknytning og seksualitet faller imidlertid utenfor rammen av denne artikkelen.

En avseksualisert teori

Utgangspunktet for denne artikkelen er spørsmålet om seksualitet har mistet sin nøkkelposisjon i psykoanalytisk teori. Artikler i psykoanalytiske tidsskrifter tyder på det. Tidligere ble det ofte vist til seksualitetsdynamikk, man snakket for eksempel om «fikseringer» i ulike psykoseksuelle faser (Killingmo, 2014). Selv om referanser til seksualitet selvsagt ikke er borte,¹⁵ er antallet langt mindre (Fonagy, 2008). Fonagys litteratursøk er konsentrert om henvisninger til seksualitet spesielt, og ikke til drift. Ettersom det psykoanalytiske driftsbegrepet er utformet med seksualitet som mal, er det imidlertid rimelig å si at også driftstanken er svekket. Samtidig er det viktig å presisere at Fonagys litteratursøk gjelder engelskspråklige tidsskrifter. Kanskje er situasjonen annerledes for eksempel i Frankrike?

¹⁵. En nylig gjennomgang av litteraturen om selvskading hos unge (Stänicke, Haavind & Gullestad, 2018) viste at psykoanalytiske studier fortsatt opererer med forklaringer som legger vekt på seksualitet (og aggresjon).

Tyve år etter Green (1995) er det enda mer relevant å snakke om en endret teoretisk scene: Seksualitet og drift er kommet mer i bakgrunnen; objektrelasjonsperspektivet har fått forrang. Spissformulert har objektsøken erstattet lystsøken (Fairbairn, 1952) som teoretisk forklaringsmodell. Lyst/ulyst-dimensjonen synes langt på vei avløst av forestillingen om gode og onde objekter, og en sentral teoretiker som Klein (Klein et al., 1952) kan sies å prioritere utforskningen av aggresjon og destruktivitet. Om det teoretiske språket er endret, er det selvsagt ikke gitt at den *kliniske* virkeligheten er annerledes. Faglige diskusjoner og kliniske fremleggelser tyder på at den daglige dialogen i terapirommet, i like stor grad som før, omfatter lidenskap, sjalusi og konfliktfylte erotiske lengsler, og at den er fylt med konkrete detaljer om kroppslige og seksuelle opplevelser. Men *teorien* fremstår mer avseksualisert. Hva er grunnen til at driftstanken er teoretisk svekket?

I historisk perspektiv er det grunn til å vektlegge fremveksten av egopsykologien (A. Freud, 1936; Hartmann, 1939; Rapaport, 1951), som setter kontroll- og styringssiden av personligheten i sentrum. Enkelte kritikere har hevdet at egopsykologien, gjennom forestillingen om «primært autonome egoapparater» (Hartmann, 1939) og begrepet «egoautonomi» (Rapaport, 1957), innebærer en underminering av tanken om at mennesket er driftsstyrt. Jeg har argumentert for at dette er en misforståelse (Gullestad, 1992) – egos autonomi er alltid relativ (Rapaport, 1957); de irrasjonelle sidene ved individet elimineres ikke. Samtidig synes det klart at fokus på mestring, forsvarsmekanismer og autonomi representerer en teoretisk forskyvning bort fra ubevisste driftsønsker og -fantasier.

En hovedgrunn til at objektrelasjonsperspektivet i dag fremstår som teoretisk dominerende, er sannsynligvis psykoanalysens dialog med spedbarnsforskning og nyere utviklingspsykologi: Man har fått økt forståelse for hvilken betydning den affektive kvaliteten i tidlig samspill har for tilknytning og personlighetsutvikling. Relasjonen mellom barnet og omsorgsgiver er kommet i sentrum. Tilknytningsteori så vel som objektrelasjonsteori fremholder at båndet mellom barn og omsorgsperson er primært, og ikke avledet fra driftstilfredsstillelse. Resultatet er en utvidet psykoanalytisk motivasjonsteori der seksuell drift er supplert med relasjonsbehov, som behov for trygg tilknytning og selvbekreftelse (Gullestad & Killingmo, 2013). Samtidig har denne nyere teoriutviklingen bidratt til en klar nedprioritering av seksualitet – og til en unødvendig teoretisk polarisering: Fairbairns motsetning mellom det objektsøkende og det lystsøkende barnet har lagt grunnlag for en «unproductive polarity between a drive theoretical and object relational view of infant development» (Gammelgaard & Zeuthen, 2010, s. 6).

Videre kommer pasienter som søker psykoanalytisk behandling i dag, med en annen type problemer enn i psykoanalysens tidlige fase – klinikken er endret. Terapeuter møter selvforstyrrelser, kontaktskader, identitetsproblemer – problemer som peker mot deprivasjon, traumer, svikt i tidlige samspill og skjevutvikling av personligheten. Slike lidelser er uttrykk for mangelpatologi (Killingmo, 1989) snarere enn intrapsykisk konflikt-dynamikk, og lar seg best forklare med utgangspunkt i tilknytnings- og objektrelasjonstenkning. Mens konfliktpatologi kan skyldes forbudte seksuelle fantasier, viser klinisk praksis at ved mangelpatologi kan problemer eller symptomer av seksuell art ofte være sekundære, og uttrykk for utrygg tilknytning eller skjør selvfølelse. Psykoanalysen har i dag, teoretisk så vel som klinisk, et videre tolkningsperspektiv enn den klassiske teorien – et tolkningsperspektiv som i mindre grad vektlegger forbudt seksualitet som bakgrunn for patologi.

Ifølge Fonagy (2008) er en grunn til at seksualitet har mistet sin sentrale posisjon i teorien, at moderne psykoanalyse prioriterer arbeid «i overføringen». Fonagy hevder at seksuelle impulser og fantasier rettet mot terapeuten, representerer en større utfordring enn vanlig overføringsanalyse fordi terapeuten lett kan bli personlig involvert – og motoverføringsreaksjonene blir mer intense. Han spør om det er mulig å «speile» pasientens seksuelle impulser og fantasier «without engaging the other in a reciprocal process of excitation» (Fonagy, 2008, s. 33), og mener dette kan være en grunn til at man styrer unna seksualitet i terapien. Jeg deler ikke Fonagys syn her. Å håndtere seksuelle følelser i terapirommet – som når pasienten forelsker seg i terapeuten – kan være utfordrende og krever spesiell takt (Freud, 1915/1958; Gullestad, 2014). Men slik jeg ser det, er det ikke nødvendigvis mer krevende enn å håndtere andre følelser i terapirommet, eksempelvis sinne.

Økt kunnskap om tidlig samspill er en forståelig grunn til at objektrelasjonsperspektivet har fått teoretisk forrang. Samtidig følger det ikke av dette at driftsteorien må vrakes – det er fullt mulig å tenke at de to perspektivene supplerer hverandre. Kan avvisningen av drift også dreie seg om en annen side ved psykoanalytisk teori, nemlig tanken om det dynamisk ubevisste? Kan det være at forklaringsmodeller som legger vekt på relasjonsbehov, er lettere å akseptere? Riktignok vil ingen psykoanalytikere åpent avvise tanken om ubevisste motiver. Samtidig er det utvilsomt at behov for bekræftelse, trygghet og fellesskap ligger nærmere vårt bevisst opplevde selvilde enn seksuelle impulser og fantasier, som ikke sjelden melder seg på tvers av vårt ideal-selv. Seksualdriften er selve sinnbildet på at det er krefter i oss som vi ikke har kontroll over – de ubevisste driftsønsker er kjernen i det dynamisk ubevisste. Tanken om at «jeget ikke er herre i eget hus» – at jeget samtidig alltid også er en «annen» – representerer en underminering av det fornuftsstyrte individet. Denne tanken

har helt siden Freud møtt motstand. Kanskje denne tanken møter enda større motstand i en kultur som vår egen, som hyller selvregulering og selvkontroll på områder som berører det driftsmessige – slik som kropp og mat? Teorier som flytter oppmerksomheten mot motiver som ligger nærmere bevisstheten – slik objektrelasjonstenkning og tilknytningsteori gjør – kan slik sett fremstå som mindre kontroversielle.

Hva går tapt?

Hva går tapt når forestillingen om driftsperspektivet svekkes? For det første «utvannes» Freuds radikale erkjennelse av at mennesket er styrt av ubevisste ønsker og fantasier. Dette er bakgrunnen for at teoretikere som Lacan, Laplanche og Green minner om arven fra Freud, spissformulert i Lacans programerklæring om en «tilbakevending til Freud» – «retour à Freud» (Lacan, 1966, s. 401). Kjernen i denne tilbakevendingen er å løfte frem tanken om at jeget ikke er herre i eget hus – en «desentrering» av subjektet som ifølge Lacan er psykoanalysens kjerne. Gjennom Lacan og Laplanche fastholdes og utdypes motsetningene i menneskets driftsliv – erfaringen av det erotiske som fremmed «annethet», begjæret etter det umulige og forbudte objekt, fantasien som overskrider det konkret levde og skaper en følelse av noe uoppfyllt – en «mangel». En parallell tanke utvikles i Foucaults studie av seksualitetens historie. Et posthumt utgitt siste bind i studien har tittelen *Kjødets bekjennelser (Les aveux de la chair)* (Foucault, 2018). Her skiller mellom «kroppen» (*le corps*) og «kjødet» (*la chair*). Kjødet «bekjenner» en forestilling om umettelig lyst som er overskridende i forhold til kroppen. På denne bakgrunn kan man kanskje si – litt forenklet – at om seksualiteten er fortrent fra psykoanalysens hovedstrøm, har den overlevd i Paris.

Tanken om barnet som et seksuelt vesen var støtende på Freuds tid, og er det fortsatt

Forkastingen av Freuds teori om menneskets psykoseksuelle utvikling representerer, slik jeg ser det, et tap, teoretisk så vel som klinisk. Killingmo (1999) argumenterer for at selv om nyere teoridannelser har utvidet det psykoanalytiske lytteperspektivet – terapeuten lytter først og fremst etter pasientens affekttilstand, selvopplevelse og aktualiserte relasjonsscenarioer – ligger lytting etter fasefiksering som en klangbunn «bak» disse. I min tenkning er «fasefiksering» et problematisk begrep – ikke minst i lys av at forestillingen om spesifikke faser i barnets utvikling stort sett er forlatt. Men tanken om erogene soner – orale, anale, falliske – representerer etter min mening en vertikal dybdedimensjon i forståelsen av pasienten. Når jeg lytter til den pasienten som grådig tar for seg på alle livets områder, en som forsluken hiver innpå – det være seg mat eller alkohol – kan tanken om utilfredsstilte orale behov «i bønn» gi mening til materialet. Tapes denne kroppslige

dybde dimensjonen, sitter terapeuten igjen med et blekere bilde av pasienten. Det kroppslige nivået ligger som et slags grunn-nivå «under» senere utviklingsnivåer – og er fruktbart for å gripe de infantile, arkaiske lag av pasientens personlighet og livsopplevelse og for å forstå intensiteten for eksempel i sjalusireaksjoner ved utroskap.

I dag kan det synes som Freuds skjellsettende erkjennelse av den infantile seksualiteten – selve opprinnelsen til menneskets psykoseksuelle utvikling – står i fare for å gå tapt. Tanken om barnet som et seksuelt vesen var støtende på Freuds tid, og er det fortsatt. I dag er det økt erkjennelse av omfanget av seksuelle overgrep mot barn – et alvorlig klinisk og samfunnsmessig problem. Det er nødvendig å presisere barnets uskyld. Kanskje har presiseringen av den voksnes ansvar medført at forestillingen om barneseksualitet blir ytterligere tabubelagt i dag? Derved blir den freudske erkjennelsen av infantil seksualitet borte.

Når driftsperspektivet faller bort, forenkles forståelsen av pasienters seksuelle vansker og parforholdets problemer. I klinisk praksis møter psykologen ofte pasienter som ønsker å ta vare på et stabilt og trygt forhold til en partner, men som samtidig føler seg fanget eller rastløse, eller de opplever at forholdet er dødt. De lengter etter mer spenning og er i skjul på jakt etter nye seksualpartnere. Slik problematikk må selvsagt alltid forstås med utgangspunkt i individets og parets unike historie. Driftsteorien tilbyr imidlertid et vesentlig perspektiv i denne sammenhengen. En sentral tanke, hos Freud så vel som hos Laplanche, er at objektet for den første tilfredsstillelse – morsobjektet – er tungt libidinøst investert og forblir gjenstand for menneskets ubevisste lengsler. Vi søker et tapt objekt som aldri lar seg gjenfinne. Dette teoretiske perspektivet tjener som motvekt mot en – idealisert – tanke om det fullt ut harmoniske parforhold. Det kan hjelpe terapeuten til å forstå grunnlaget for en evig jakt etter den eneste ene.

Står vi tilbake med en tragisk visjon av menneskets kjærlighetsliv? Dette synes å være konklusjonen på Gammelgaards (2011) drøfting av kjærlighetens paradoks. Hun snakker om det moderne menneskets «tristanisme»¹⁶ – med henvisning til fantasier om lidenskapelig, uoppnåelig kjærlighet som samtidig forstyrrer lykken det er vanskelig å finne i varige forhold. Men kanskje tristanismen innebærer en romantisk ideologisering av tanken om «mangel» – av det umulige i menneskets kjærlighetsliv? Det samme gjelder Freuds tanke om seksualdriftens natur. Riktignok er det i Freuds tekster en brytning mellom to syn. På den ene siden tanken om at den seksuelle og

16. Etter det romantiske paret Tristan og Isolde.

den kjærlige strømning i driftslivet forenes i at «alt begjær rettes mot ett objekt» (Freud, 1905/1953, s. 200). På den andre siden forestillingen om at driften rommer en iboende, uløst spenning mellom autoerotisk tilfredsstillelse og søken etter et objekt. Slik jeg ser det, fremstår forestillingen om den totale forening og tilfredsstillelse som en idealisert idé. Tanken om en uløst spenning, derimot, fanger opp det motsetningsfylte i menneskets driftsliv. Autoerotikk betyr selv-tilfredsstillelse, og forstås ofte snevert som fysisk utløp for lyst (som ved onani). Kanskje burde vi utvide begrepet til også å omfatte bruk av fantasi? Menneskets seksualitet er uvegerlig knyttet til fantasier – bevisste og ubevisste. Fantasiverdenen overskrider ofte relasjonen til den aktuelle kjæresten. Men behøver denne diskrepansen mellom realitet og fantasi nødvendigvis være uttrykk for noe uønsket eller galt, slik mange pasienter tenker? En motsatt tanke er at seksuelle fantasier kan rommes i den intime dialogen og samspillet med partneren, enten som private fantasier, eller som imaginære fortellinger som kan deles. På denne bakgrunn kan Freuds tanke om «det genitales primat»¹⁷ forstås som en forestilling om integrasjon, som også rommer fantasi.

Splittelse mellom tilknytning og begjær tematiseres av flere. Fonagy (2008) understreker en iboende motsetning mellom tryggheten ved det velkjente og spenningen ved det ukjente. Den seksuelle tiltrekningen undermineres gradvis av familiaritet, og derved blir libido redusert – i hvert fall for den aktuelle partneren. For Eagle (2016) «reddes» det varige parforholdet ved at behov for trygghet og tilknytning over år blir relativt sett viktigere enn seksuelt begjær. Mitt perspektiv er et litt annet: Å kunne akseptere og romme egne fantasier gjør det mulig, i større grad, å opprettholde lidenskap og lyst. Selv om det eksisterer en motsetning mellom trygghet og spenning, representerer integrasjon av fantasi, slik jeg ser det, en mulighet for stimulering og bevaring av begjær.

Erotisk lidenskap kan erfares som en fremmedartet villskap, som eksess

17. Freud (1915/1958) fremholder, som påpekt tidligere, at begrepet kjærlighet («love») ikke kan brukes om partialdriftenes mer løsrevne forhold til seksualobjektet, men må reserveres for det «totale egos» forhold til ett kjærlighetsobjekt. Dette forutsetter «a synthesis of all the component instincts of sexuality under the primacy of the genitals and in the service of the reproductive function» (Freud, 1915/1958, s. 138). Jeg ønsker her å belyse den tanke om integrasjon som jeg mener ligger implisitt her. Den siste del av setningen («in the service of the reproductive function») følger jeg ikke.

For Fonagy finner integrasjon av egen seksualitet sted gjennom relasjonen til den andre. Det dreier seg om «intersubjectivity of mature sexual excitement» (Fonagy, 2008, s. 33). Min kliniske erfaring er, i tråd med Fonagy, at det å bli dypere kjent med partneren kan representere økt integrasjon av egen seksualitet. At fremmede, avspaltede deler av selvet – så som seksuelle fantasier – kan oppleves og aksepteres av en annen, skaper bekræftelse og intense bånd.

Et siste spørsmål er hva som tapes hvis vi gir slipp på driften som noe som kommer *innenfra*, slik Fonagy (2001) synes å gjøre når han forlater ideen om drift som en form for indre kraft som søker utløp, og når både han (Fonagy, 2008) og Target (2007) stiller spørsmålet om seksualiteten er vår egen. Driftsperspektivet understreker det individuelle – en tanke om at individet ikke bare formes utenfra. Slik Killingmo (2001) uttrykker det: En av de mest grunnleggende forestillinger i den klassiske psykoanalysen er «innenfra-og-ut», en kraft som søker uttrykk. Denne tanken er forankret i driftsbegrepet. I denne visjonen er mennesket bærer av en urkraft som er kilden til alle menneskelige ytringer. Revisjonistene i psykoanalysen rettet fra begynnelsen av skytset mot Freuds driftsteori. Karen Horney (1939) hevdet for eksempel at psykoanalysen burde vokse fra de begrensninger det medfører å være en driftsbasert, genetisk psykologi og i stedet studere menneskets sosiale opphav. Altså et «utenfra-og-inn»-prinsipp (Killingmo, 2001). I en anmeldelse av Horney's bok skriver Fenichel (1941) at hun har «fullstendig misforstått» en av Freuds fundamentale oppdagelser. Det dreier seg nettopp om «jeg-fremmede» krefter, som «fremmedartete og ufattbare trenger seg på personligheten lik urkatastrofer» (sitert etter Killingmo, 2001, s. 38).

I en diskusjon av autonomitanken i psykoanalysen understreker Rapaport (1957) at drift utgjør en motvekt mot miljøets og gruppens innflytelse over individet. Med utgangspunkt i individet som våger å gå i utakt, stiller Rapaport spørsmålet om hva som skaper evne til selvstendighet overfor omgivelsenes forventninger. Hans svar er at konstitusjonelt gitte drifter representerer en ytterste garanti mot stimulus-respons-slaveri.¹⁸ Psykoanalysen er derved fundamentalt forskjellig fra «empiricist *nurture* theories of psychology» (Rapaport, 1957, s. 726). Med begrepet om autonomi overfor omgivelsene satte Rapaport søkelyset på en idé som var lite belyst i psykoanalytisk teori, men som har et bredt nedslagsfelt i litteratur, filosofi og sosiologi – nemlig forestillingen om autentisk eksistens (Heidegger, Sartre) og om indre-styrthet (Riesman). Drift som garanti for autonomi

¹⁸. I Orwells skildring av et totalitært samfunn (Nittenåttifire) har individuelle opprør mot regimet sin rot i lengsel etter ømhet, kjærlighet og seksualitet.

innebærer at egos «bånd» til kroppen utgjør en grense for individets plastisitet og representerer en motvekt mot omverdenens innflytelse: Noe eget kan bevares på tross av miljøets trykk (Gullestad, 1992).¹⁹ Drift er begrepet som teoretisk sikrer at individet ikke går restløst opp i relasjonen. Om driftsbegrepet går tapt, mistes kontakt med Freuds dyptloddende tenkning om drivkreftene i menneskenaturen, og vi sitter igjen med en mer overflatisk teori i møte med pasienten.

Konklusjon

«Relasjon» er dagens språk. Innenfor psykoanalysen snakker man om hvordan teorien har utviklet seg fra en en-person til en to-person psykologi – en relasjonell vending. Det har vært vektige grunner til en opp-prioritering av relasjon: Psykoanalytisk teori har utviklet seg gjennom innflytelse fra spedbarnsforskning og studier av tidlig affektivt samspill, samt gjennom bredere klinisk erfaring med typer av patologi som har sin opprinnelse i skjevutvikling og traumer. Men samtidig har relasjonsperspektivet på mange måter *fortrengt* driftsperspektivet. Drift og relasjon fremstilles som teoretisk uforenlige. Resultatet er en teori som taper det inngående blikket for seksualiteten som grunnleggende kraft i menneskets liv. En slik polarisering er teoretisk ubegrunnet. I denne artikkelen har jeg søkt å vise at drift og relasjon er innvevd i hverandre. Relasjonen er med fra starten av i Freuds utforskning av menneskets psykoseksualitet: Artikkelen belyser hvordan Freuds seksualteori dirrer i en spenning mellom drift og objekt. Spesielt gjennom franske psykoanalytiske bidrag utdyper jeg hvordan menneskelig seksualitet formes i et tidlig affektivt samspill, ikke minst gjennom objektets ubevisste seksuelle budskap. Erotisk lidenskap kan erfares som en fremmedartet villskap, som eksess. Artikkelen argumenterer for at den teoretiske svekkelsen av driftsperspektivet i dagens psykoanalyse – gjennom den relasjonelle vending – kan medføre tap av kompleksitet på teoretisk så vel som klinisk nivå. Driftstanken er en garanti mot å havne i en relasjonell reduksjonisme.

Referanser

Adorno, T. (1951). *Minima Moralia*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

¹⁹. Frankfurterskolens (Adorno, 1951; Marcuse, 1955) psykoanalysefortolkning varierer dette temaet: Drift utgjør en garanti mot tilpasning til et undertrykkende samfunn og må danne utgangspunkt for en endring av dette. (For en bredere diskusjon av autonomitanken i psykoanalysen, se Gullestad, 1992.)

- Bataille, G. (1957). *L'erotisme*. Paris: Éditions de minuit.
- Blass, R.B. (2016). Understanding Freud's conflicted view of the object-relatedness of sexuality and its implications for contemporary psychoanalysis: A re-examination of Three Essays on the Theory of Sexuality. *International journal of psycho-analysis*, 97, 591–613.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss. Vol. I. Attachment*. London: Penguin 1978.
- de Rougemont, D. (1939). *L'amour et l'occident*. Paris: Librairie Plon.
- de Rougemont, D. (1961). *Les mythes de l'amour*. Paris: Gallimard.
- Eagle, M.N. (2016). *Attachment and Psychoanalysis. Theory, Research and Clinical Implications*. New York, London: The Guilford press
- Engelstad, F. (1992). *Kjærlighetens irrganger*. Oslo: Gyldendal.
- Fairbairn, W.R.D. (1952). *Psychoanalytic studies of the personality*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Fonagy, P., Gergely, G., Jurist, E., & Target, M. (2002). *Affect regulation, mentalization and the development of the self*. New York: Other Press.
- Fonagy, P. (2008). A genuinely developmental theory of sexual enjoyment and its implications for psychoanalytic technique. *Journal of the American psychoanalytic association*, 56: 11–36.
- Foucault, M. (1918). *Les aveux de la chair*. Paris: Gallimard.
- Freud, A. (1936). *Ego and the mechanisms of defence*. New York: International Universities Press, 1946.
- Freud, S. (1953). Three essays on the theory of sexuality. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 1, s. 135–244). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1905).
- Freud, S. (1957). A special type of object choice made by men. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 11, s. 163–175). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1910).
- Freud, S. (1957). On the universal tendency to debasement in the sphere of love. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 11, s. 165–177). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1912).
- Freud, S. (1957). Instincts and their vicissitudes. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 14, s. 117–141). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1915).

- Freud, S. (1958). Observations on transference love. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 12, s. 159–171) London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1915).
- Freud, S. (1957). Some character-types met with in psychoanalytic work. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 14, s. 311–377). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1916).
- Freud, S. (1955). Beyond the pleasure principle. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 18, s. 7–64). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1920).
- Freud, S. (1961). Female sexuality. I J. Strachey (red. og overs.) *The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud* (vol. 21, s. 221–243). London: The Hogarth Press. (Første gang publisert i 1931).
- Gammelgaard, J. (2011). Love, drive and desire in the works of Freud, Lacan and Proust. *International journal of psycho-analysis*, 94, 963–983.
- Gammelgaard, J. & Zeuthen, K. (2010). Infantile Sexuality. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 33(1): 3–12.
- Gammelgaard, J. & Kristiansen, S. (2017). The screen function of unconscious fantasy. *Scand. Psychoanal. Rev.*, 40 (1): 1–11.
- Gergely, G. (2007). The social construction of the subjective self. The role of affect-mirroring, markedness and ostentive communication in the self development. I L. Mayes, P. Fonagy & M. Target (red.), *Developmental science and psychoanalysis*. London: Karnac Books, 45–82.
- Green, A. (1983). *Narcissisme de vie. Narcissisme de mort*. Paris: Les Éditions de Minuit.
- Green, A. (1995). Has sexuality anything to do with psychoanalysis? *The International Journal of Psychoanalysis*, 76, 871–883.
- Green, A. (2000). Science and fiction in infant research. I J. Sandler, A.-M. Sandler & R. Davies (red.), *Clinical and observational psychoanalytic research: Roots of a controversy*. London: Karnac Books, 41–72.
- Gullestad, S. (1979). Kjærlighet. *Pax Leksikon*. Oslo: Pax forlag, 387–391.
- Gullestad, S.E. (1992). *Å si fra. Autonomibegrepet i psykoanalysen*. Oslo: Pax forlag.
- Gullestad, S.E. (2001). Attachment theory and psychoanalysis: controversial issues. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 24, 3–16.

- Gullestad, S.E. & Killingmo, B. (2013). *Underteksten. Psykoanalytisk terapi i praksis*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, S.E. (2014). Når pasienten forelsker seg i terapeuten. Om den såkalte overføringskjærligheten. *Agora*, 1–2, 30–49.
- Hartmann, H. (1939/1958). *Ego psychology and the problem of adaptation*. New York: International Universities Press.
- Horney, K. (1939). *New ways in psychoanalysis*. New York: Norton.
- Killingmo, B. (1999). A psychoanalytic listening-perspective in a time of pluralism. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 22, 151–171.
- Killingmo, B. (1999). A psychoanalytic listening-perspective in a time of pluralism. *Scandinavian Psychoanalytic Review*, 22, 151–171.
- Killingmo, B. (2001). Psykoanalysen ved millenniumskiftet – noen refleksjoner. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 38, 3–15.
- Killingmo, B. (1989). Conflict and deficit: Implications for technique. *International journal of psycho-analysis*, 70, 65–79.
- Killingmo, B. (2014). Min vei i psykoanalysen. *Agora*, 1–2: 203–218.
- Klein, M., Heimann, P., Isaacs, S. & Rivière, J. (1952). *Developments in psychoanalysis*. London: Hogarth.
- Lacan, J. (1966). *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lacan, J. (1973). Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse. *Le séminaire de Jacques Lacan, Livre XI*. Paris: Éditions du Seuil.
- Laplanche, J. (1970). *Vie et mort en psychanalyse*. Paris: Flammarion.
- Laplanche, J. & Pontalis, J.-B. (1971). *Vocabulaire de la psychanalyse*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Laplanche, J. (1997). The theory of seduction and the problem of the other. *International journal of psycho-analysis*, 78, 653–666.
- Mahler, M.S., Pine, F. & Bergman, A. (1975). *The psychological birth of the human infant*. New York: Basic Books.
- Marcuse, H. (1955/1961). *Eros and civilization*. New York: Vintage Books.
- Masson, J.M. (1984/1985). *The assault on truth. Freud's suppression of seduction theory*. New York: Penguin Press.

- Rapaport, D. (1951). The autonomy of the ego. I M.M. Gill (red.), *The collected papers of David Rapaport*. New York: Basic Books.
- Rapaport, D. (1957/1967). The theory of ego autonomy: A generalization. I *The collected papers of David Rapaport*. New York: Basic Books.
- Stein, R. (1998a). The enigmatic dimension of sexual experience: The «otherness» of sexuality and primal seduction. *The psychoanalytic quarterly*, 67, 594–625.
- Stein, R. (1998b). The poignant, the excessive and the enigmatic in sexuality. *International journal of psycho-analysis*, 79: 253–268.
- Stein, R. (2008). The otherness of sexuality: Excess. *Journal of the American psychoanalytic association*, 56, 37–71.
- Stern, D. (1993). Acting versus remembering in transference love and infantile love. I: E.S. Person, A. Hagelin & P. Fonagy (red.), *On Freud's «Observations on transference love»*. New Haven & London: Yale University Press, 172–185.
- Stänicke, L., Haavind, H. & Gullestad, S.E. (2018). How do adolescents understand self-harm? A meta-synthesis of adolescents' subjective experience of self-harm. *Adolescent Research Review*, hentet fra <https://doi.org/10.1007/s40894-018-0080-9>
- Target, M. (2007). Is our sexuality our own? A developmental model of sexuality based on early affect mirroring. *British Journal of Psychotherapy*, 23 (4): 517–530.
- Wolff, P.H. (1996) The irrelevance of infant observation for psychoanalysis *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 44: 369–473.
- Zeuthen, K., Pedersen, S.H. & Gammelgaard, J. (2010). Attachment and the driving force of development: A critical discussion of empirical infant research. *International Forum of Psychoanalysis*, 19 (4): 230–239.